
ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.572:576

JELclassification: H53, H72

DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2020.01.069>

Зоряна ЛОБОДИНА,

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри фінансів імені С. І. Юрія,
Тернопільський національний економічний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009, Україна
E-mail: zoryanamyk@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-8536-1440

Василь ДЕМ'ЯНИШИН,

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів імені С. І. Юрія,
Тернопільський національний економічний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009, Україна
E-mail: v.g.demianyshyn@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-2140-1925

Тетяна КІЗИМА,

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів імені С. І. Юрія,
Тернопільський національний економічний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009, Україна
E-mail: tetyana.kizyma68@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9732-9907

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПЛАНУВАННЯ ВИДАТКІВ БЮДЖЕТУ ДЕРЖАВИ НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ СІМЕЙ З ДІТЬМИ

Лободіна З., Дем'янишин В., Кізіма Т. Організаційно-методичні засади вдосконалення планування витрат бюджету держави на соціальний захист сімей з дітьми. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2020. Вип. 1. С. 69–85. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2020.01.069>

© Зоряна Лободіна, Василь Дем'янишин, Тетяна Кізіма, 2020.

Lobodina Z., Demianyshyn V., Kizyma T. (2020). Orhanizatsiino-metodychni zasady vdoskonalennia planuvannia vydatkiv biudzhetu derzhavy na sotsialnyi zakhyst simei z ditmy [Organizational and methodological bases for improving the planning of state budget expenditure on the social protection of families with children]. *The Herald of Ternopil National Economic University*, Vol. 1. P. 69–85. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2020.01.069>

Анотація

Вступ. Виконання соціальних зобов'язань держави та реалізація конституційних прав громадян на соціальний захист можливі за умови проведення виваженої соціальної політики й ефективного використання бюджетних ресурсів, спрямованих на реалізацію її цілей. З огляду на це постає нагальна потреба у поглибленому дослідженні теоретичних і практичних засад здійснення видатків державного та місцевих бюджетів України на соціальний захист населення, обґрунтуванні доцільності та розробці рекомендацій щодо удосконалення зазначеного процесу.

Методи. Теоретичною основою дослідження є наукові розробки вітчизняних і зарубіжних вчених із питань державних фінансів та соціальної політики. У процесі дослідження використано такі методи наукового пізнання: індукції та дедукції, аналізу і синтезу, порівняння, узагальнення, асоціацій, аналогій та інші. Мета – оцінювання стану бюджетного фінансування соціального захисту населення в Україні, виявлення основних проблем та розроблення пропозицій щодо удосконалення планування видатків бюджету держави на соціальний захист сімей з дітьми в контексті забезпечення інклюзивного стійкого розвитку держави.

Результати. На основі аналізу й оцінювання стану бюджетного забезпечення соціального захисту населення в Україні визначено основні проблеми його організації. Обґрунтовано необхідність та окреслено напрями удосконалення порядку здійснення видатків бюджету держави на соціальний захист населення.

З метою забезпечення реалізації соціальних прав громадян запропоновано науково-методичний підхід до удосконалення планування видатків бюджету держави на соціальний захист сімей з дітьми, який передбачає зміну порядку призначення державної допомоги при народженні дитини з урахуванням визначених параметрів (величини законодавчо встановленого / фактичного прожиткового мінімуму для дітей віком до 6 років та для працездатних осіб; кількості дітей віком до 3 років у одного одержувача державної допомоги при народженні дитини; кількості одержувачів зазначеної допомоги) та дає змогу покращити результативність витрачання бюджетних ресурсів.

Перспективи. Перспективність здійснення подальших досліджень полягає у розробленні заходів, спрямованих на забезпечення гідного рівня життя усіх громадян.

Ключові слова: соціальний захист, соціальні допомоги, державна допомога при народженні дитини, видатки бюджетів на соціальний захист, планування видатків бюджетів на соціальний захист, прожитковий мінімум.

Формули: 6; **рис.:** 3, **табл.:** 1, **бібл.:** 18.

Abstract

Zoryana LOBODINA, Vasyl DEMIANYSHYN, Tatiana KIZYMA

ORGANIZATIONAL AND METHODOLOGICAL BASES FOR IMPROVING THE PLANNING OF STATE BUDGET EXPENDITURE ON THE SOCIAL PROTECTION OF FAMILIES WITH CHILDREN

Introduction. *The fulfillment of social obligations of the state and realization of the constitutional rights of citizens for social protection are possible provided that a sound social policy and effective use of budgetary resources aimed at the realization of its goals are implemented. In view of this, there is an urgent need for an in-depth study of the theoretical and practical bases for the implementation of expenditures of the State and local budgets of Ukraine for social protection of the population, substantiation of expediency and development of recommendations for improvement of this process.*

Methods. *The theoretical basis of the research is the scientific development of domestic and foreign scientists on public finance and social policy. The following methods of scientific knowledge were used in the research: induction and deduction, analysis and synthesis, comparison, generalization, associations, analogies and others. The purpose is evaluation of the state of budget financing of social protection of the population in Ukraine, identification of the main problems and development of proposals concerning improvement of budget expenditures of the state for social protection of families with children in the context of ensuring inclusive sustainable development of the state.*

On the basis of the analysis and evaluation of the state of budget provision of social protection of the population in Ukraine, the main problems of its organization have been defined in the article. The necessity has been grounded and the directions of improvement of the order of realization of the state budget expenditures on social protection of the population have been substantiated.

Conclusions. *In order to ensure the realization of social rights of citizens, the scientific and methodological approach to improving the planning of the state budget expenditures for social protection of families with children has been proposed, which foresees changing of the order of state assistance at birth of a child, taking into account certain parameters (the value of the statutory / actual minimum subsistence level for children up to 6 years of age and for able-bodied persons, the number of children under 3 years of age with one recipient of state aid at birth of a child; the number of recipients of the stated aid) and allows to improve the efficiency of spending of budgetary resources.*

Discussion. *The prospect of further research is to develop measures aimed at ensuring a decent standard of living for all citizens.*

Keywords: *social protection, social aid, state aid at birth, budget spending on social protection, planning of the state budget expenditures for social protection, minimum subsistence level.*

Formulas: 6; fig.: 3, tabl.: 1, bibl.: 18.

Постановка проблеми. Підвищення добробуту людей та забезпечення гідного рівня їхнього життя, як ключових орієнтирів соціальної компоненти інклюзивного стійкого розвитку Української держави, неможливе без повної реалізації задекларованих у Конституції України соціальних прав та свобод її громадян.

Виконання соціальних зобов'язань держави можливе за умови проведення виваженої соціальної політики й ефективного використання бюджетних ресурсів, спрямованих на досягнення її цілей. Однак відсутність чіткої стратегії державної соціальної політики, неузгодженість та необґрунтований вибір органами державної влади і місцевого самоврядування інструментарію її реалізації призвели до скорочення реальних соціальних гарантій, зростання бідності, соціальної нерівності, зниження якості життя і добробуту населення, руйнування соціальної інфраструктури, яке за умови настання соціальних ризиків є однією із причин соціального відторгнення населення від соціального захисту та загрожують посиленням соціальної напруженості у країні.

У зв'язку з цим постає нагальна потреба у поглибленому дослідженні теоретичних і практичних засад здійснення видатків Державного та місцевих бюджетів України на соціальний захист населення, обґрунтуванні доцільності та розробці рекомендацій щодо удосконалення зазначеного процесу в контексті забезпечення інклюзивного стійкого розвитку держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання фінансового забезпечення соціального захисту населення розкрито в наукових працях Т. Затонацької [1], Л. Лисяк [2], Е. Лібанової [3], Г. Лопушняк [4], О. Макарової [5], А. ван де Меерендонка (A. vandeMeerendonk) [6], В. Надраги [7], В. Опаріна [8], О. Палій [3], В. Скуратівського [3], А. Ставицького [1], В. Тропіної [9], В. Федосова [8], К. Харемере (K. Hagemeyer) [6], М. Цічона (M. Cichon) [6], І. Чугунова [10], В. Шольза (W. Scholz) [6] та ін. Віддаючи належне доробку вчених із цієї проблематики, варто зауважити, що питання бюджетного фінансування соціального захисту населення та окреслення шляхів удосконалення порядку планування і здійснення видатків бюджету держави на соціальний захист сімей з дітьми з урахуванням викликів сучасності потребують подальшого дослідження.

Метою статті є оцінювання стану бюджетного фінансування соціального захисту населення в Україні, виявлення основних проблем та розроблення пропозицій щодо удосконалення планування видатків бюджету держави на соціальний захист сімей з дітьми в контексті забезпечення інклюзивного стійкого розвитку держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інклюзивний стійкий розвиток України, до цілей якого поряд із збільшенням обсягу ВВП належать активний розвиток людського капіталу, зростання участі всіх верств населення (незалежно від статі, віку, місця проживання, соціального статусу, обсягу доходів і т. д.) в економічному житті, підвищення їхнього добробуту, зменшення нерівності, бідності, ощадливе використання природних ресурсів, енергоефективних технологій тощо, неможливий без забезпечення реального, а не декларативного дотримання соціальних прав (одним із яких є право на соціальний захист) людини. З огляду на це особливого значення набуває формування ефективної системи соціального захисту, здатної мінімізувати негативний вплив соціальних ризиків та знизити рівень соціального відторгнення населення.

Соціальний захист населення – це комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на захист добробуту кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах [3, с. 104]. В Україні соціальний захист здійснюється у формі соціальних виплат і надання соціальних послуг населенню.

Необхідною передумовою функціонування системи соціального захисту населення є формування відповідної потреби обсягу фінансових ресурсів, вагомим джерелом яких є бюджетні ресурси. Видатки бюджетів на соціальний захист населення переважають серед витрат бюджетних ресурсів на реалізацію соціальної функції держави, а їх розподіл між державним та місцевими бюджетами регламентується статтями 87, 89–91 Бюджетного кодексу України від 08.07.2010 р. № 2456 – VI (рис. 1).

ВИДАТКИ БЮДЖЕТУ ДЕРЖАВИ НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ	
Видатки Державного бюджету України на:	<ul style="list-style-type: none"> – виплату пенсій військовослужбовцям та іншим особам, визначеним законом; сплату до Пенсійного фонду України страхових внесків за окремі категорії осіб; виплату доплат, надбавок, підвищень до пенсій, додаткових пенсій, пенсій за особливі заслуги перед Україною; – державні програми соціальної допомоги; стосовно дітей, молоді, жінок, сім'ї та державну підтримку молодіжних і дитячих громадських організацій на виконання цих програм; підтримки будівництва (реконструкції) житла для окремих категорій громадян; – забезпечення функціонування всеукраїнських, державних, міжрегіональних центрів професійної реабілітації осіб з інвалідністю і державних центрів соціальної реабілітації дітей з інвалідністю; – компенсацію дефіциту коштів Пенсійного фонду України для фінансування виплати пенсій; – державну підтримку громадських об'єднань осіб з інвалідністю, ветеранів на виконання загальнодержавних програм; громадських об'єднань на виконання заходів щодо національно-патріотичного виховання; – житлові субсидії населенню та пільги на оплату житлово-комунальних послуг, придбання твердого та рідкого пічного побутового палива, скрапленого газу окремим категоріям громадян; – допомогу сім'ям з дітьми, малозабезпеченим сім'ям, особам з інвалідністю, тимчасову державну допомогу дітям, непрацюючій особі, яка досягла загального пенсійного віку, але не набула права на пенсійну виплату, допомогу по догляду за особами, державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю, щомісячну компенсаційну виплату непрацюючій працездатній особі, яка доглядає за особою, виплату державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях, грошове забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг за принципом «гроші ходять за дитиною», оплату послуг із здійснення патронату над дитиною та виплату соціальної допомоги на утримання дитини в сім'ї патронатного вихователя, підтримку малих групових будинків;
Видатки бюджетів міст обласного значення, районних бюджетів, бюджетів об'єднаних територіальних громад на:	<ul style="list-style-type: none"> – державні програми соціального забезпечення: притулки для дітей, центри соціально-психологічної реабілітації дітей та соціальні гуртожитки для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (якщо не менше 70% кількості дітей припадає на територію відповідного міста, району чи ОТГ), малі групові будинки; територіальні центри соціального обслуговування; центри соціальної реабілітації дітей з інвалідністю; центри професійної реабілітації осіб з інвалідністю, дитячі будинки сімейного типу, прийомні сім'ї; компенсації фізичним особам, які надають соціальні послуги громадянам похилого віку, особам з інвалідністю, хворим, які не здатні до самообслуговування і потребують сторонньої допомоги; – державні програми підтримки будівництва (реконструкції) житла для окремих категорій громадян; – районні та міські програми і заходи щодо реалізації державної політики стосовно дітей, молоді, жінок, сім'ї, у тому числі утримання та програми районних і міських центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;
Видатки обласних бюджетів на:	<ul style="list-style-type: none"> – державні програми соціального захисту: виплати компенсації реабілітованим; дитячі будинки-інтернати; навчання та трудове влаштування осіб з інвалідністю; будинки-інтернати для громадян похилого віку, осіб з інвалідністю; центри з нарахування та здійснення соціальних виплат; притулки для дітей, центри соціально-психологічної реабілітації дітей та соціальні гуртожитки для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; пільгове медичне обслуговування громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; компенсаційні виплати особам з інвалідністю; відшкодування витрат на поховання учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни; центри соціальної та професійної реабілітації осіб з інвалідністю; – обласні програми і заходи з реалізації державної політики стосовно дітей, молоді, жінок, сім'ї, в тому числі утримання та програми обласних центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;
Видатки усіх місцевих бюджетів на:	<ul style="list-style-type: none"> – місцеві програми стосовно дітей, молоді, жінок, сім'ї, у тому числі на підтримку діяльності молодіжних центрів; соціального захисту окремих категорій населення; малозабезпеченої категорії учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти; – центри обліку та заклади соціального захисту для бездомних осіб, центри соціальної адаптації осіб, звільнених з установ виконання покарань; – компенсаційні виплати за пільговий проїзд окремих категорій громадян; фізичним особам, які надають соціальні послуги громадянам похилого віку, особам з інвалідністю, хворим, які не здатні до самообслуговування і потребують сторонньої допомоги; – надання фінансової підтримки громадським об'єднанням ветеранів на виконання програм (проектів, заходів) відповідного адміністративно-територіального рівня.

Рис. 1. Розподіл видатків бюджетів на соціальний захист населення
Джерело: розроблено авторами на основі Бюджетного кодексу України [11].

У 2020 р. змінилися склад видатків бюджетів різних рівнів бюджетної системи на соціальний захист населення та організація бюджетного фінансування соціальних виплат. Так, замість субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення державних програм соціального захисту, які розподілялися департаментами фінансів обласних державних адміністрацій між місцевими бюджетами відповідної області, у Державному бюджеті України головному розпоряднику бюджетних коштів «Міністерству соціальної політики України» передбачено видатки на виконання таких бюджетних програм: «Виплата деяких видів допомог, компенсацій, грошового забезпечення та оплата послуг окремим категоріям населення», «Виплата пільг і житлових субсидій громадянам на оплату житлово-комунальних послуг, придбання твердого та рідкого пічного побутового палива і скрапленого газу у грошовій формі», «Компенсація частини витрат на здійснення заходів з реалізації державних програм соціального захисту населення» та ін. У результаті цього спростився процес здійснення видатків бюджету на виплату соціальних допомог, субсидій, пільг, їх перерозподілу в разі необхідності між регіонами. Водночас такі зміни призведуть до зменшення частки міжбюджетних трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів (у 2018 р. частка субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення державних програм соціального захисту у доходах місцевих бюджетів України становила 22,3%, а у 2019 р. (план) – 17,1%) та зміни пріоритетів бюджетної політики на місцевому рівні.

Поряд із збільшенням номінального обсягу видатків Державного та місцевих бюджетів України на соціальний захист у 16 разів (з 19,3 млрд грн у 2004 р. до 309,4 млрд грн у 2018 р.) зростає пріоритетність зазначеного напрямку використання бюджетних ресурсів – частка цього виду видатків у загальному обсязі видатків бюджетів зростає з 19,04% у 2004 р. до 24,7% у 2018 р. та у ВВП – з 5,6% до 8,7% відповідно (рис. 2).

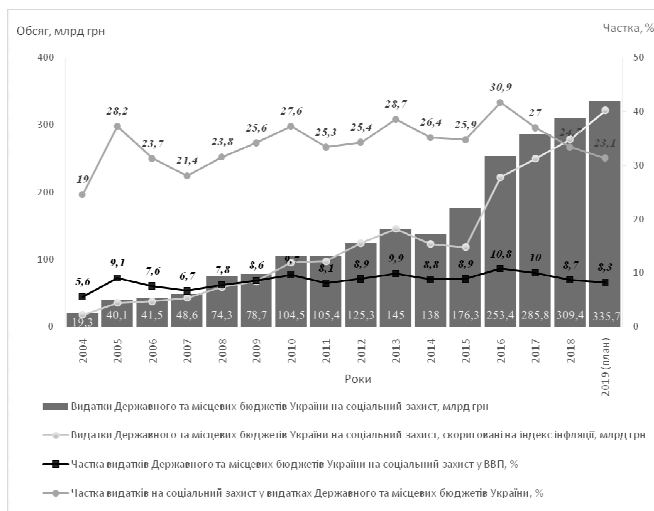

Рис. 2. Динаміка бюджетного забезпечення соціального захисту населення в Україні у 2004–2019 рр.

Джерело: розраховано та складено авторами на основі джерел: [12; 13].

Простежувалося помітне збільшення обсягу видатків державного та місцевих бюджетів України на соціальний захист упродовж 2004–2019 рр.:

2005 р. – у зв'язку із 8-разовим підвищенням обсягу соціальної допомоги при народженні дитини та необхідністю покриття за рахунок бюджетних ресурсів дефіциту бюджету Пенсійного фонду України, зумовленого значним підвищенням стандартів пенсійного забезпечення;

2008 р. – у результаті суттєвого підвищення пенсійних виплат, а відтак, – зростання дотацій з державного бюджету Пенсійному фонду України для їх фінансування;

2010 р. – у зв'язку із необхідністю виплати за рахунок бюджетних ресурсів одноразової соціальної допомоги при народженні дитини для застрахованих осіб та покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду України;

2015–2018 рр. – у результаті підвищення основних соціальних стандартів; підвищення тарифів на житлово-комунальні послуги й енергоресурси, що спричинило збільшення чисельності реципієнтів житлових субсидій; значного зростання найбільшого за період незалежності України обсягу дефіциту бюджету Пенсійного фонду України, зумовленого зменшенням ставки єдиного соціального внеску, як головного джерела власних доходів Пенсійного фонду України, з майже 41% до 22%.

Водночас важливим чинником збільшення номінального обсягу видатків бюджету держави на соціальний захист вважаємо інфляцію. Із урахуванням індексу інфляції (індексу споживчих цін) обсяг видатків Державного та місцевих бюджетів України на соціальний захист упродовж 2004–2018 рр. зріс у 15,8 разу. Особливо помітним вплив цього чинника був у 2015–2018 рр.

Середній темп приросту обсягу видатків бюджету держави на соціальний захист населення становив 21,92% та перевищував середній темп приросту обсягу ВВП на 4,08% (рис. 3).

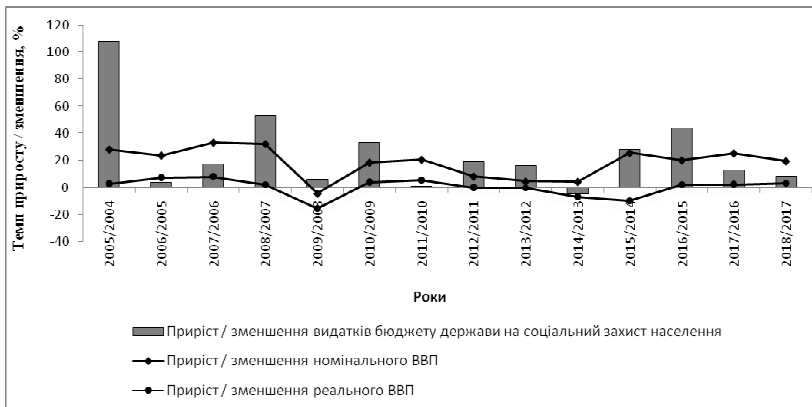

Рис. 3. Динаміка темпів приросту / зменшення обсягу ВВП та видатків Державного й місцевих бюджетів України на соціальний захист населення у 2005–2018 рр., %
Джерело: складено авторами на основі даних [12; 13].

Перевищення темпів приросту видатків бюджету на соціальний захист над темпами приросту ВВП у 2005 р., 2008–2010 рр., 2012–2013 рр. та 2015–2016 рр.

свідчить про те, що «... збільшується розрив між потребами у фінансових ресурсах для забезпечення фінансування суспільних благ та реальною можливістю для їх мобілізації всередині країни [8, с. 292]», тобто підвищується ризик того, що для здійснення соціальних видатків бюджету держави його доходів недостатньо, а тому виникає необхідність використання боргових інструментів як джерела фінансового забезпечення реалізації функцій держави.

Незважаючи на значне зростання номінального обсягу соціальних видатків державного та місцевих бюджетів, їхній рівень не досягає навіть законодавчо задекларованих нормативів, а зв'язок між якістю соціальних послуг, які надаються населенню, та підвищенням рівня фінансування майже не простежується [7, с. 44].

Пріоритетною формою соціального захисту населення є соціальні виплати, оскільки у складі видатків бюджету держави на соціальний захист переважають видатки на виплату пенсій, допомог та інших соціальних виплат (упродовж 2004–2019 рр. їхня питома вага коливалася від 90% до 95%). Частка витрат бюджетних ресурсів на організацію надання соціальних послуг є невисокою – не перевищує 10%, хоча саме соціальне обслуговування поряд із соціальними виплатами є дієвим засобом підтримки людей у складних життєвих обставинах.

Серед видатків Державного бюджету України на соціальний захист найбільшим є обсяг видатків на соціальний захист пенсіонерів, а місцевих бюджетів – обсяг видатків на соціальний захист сім'ї, дітей і молоді та допомогу у вирішенні житлового питання (надання субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, компенсацій та ін.).

Необхідність покриття пенсійних і соціальних видатків в умовах доволі високого рівня старіння населення та дії великої кількості програм соціальної допомоги детермінує посилення податкового навантаження як на сектор фінансових і нефінансових корпорацій, так і на сектор домогосподарств. Зазначене не тільки зумовлює збільшення обсягів державного боргу з відповідними інфляційними наслідками, а й обмежує можливості інвестиційного розвитку економіки. Випереджальне зростання видатків на соціальний захист пенсіонерів призводить до неприпустимої концентрації бюджетних ресурсів та значно обмежує можливості фінансування інших статей соціального спрямування [7, с. 46].

До основних проблем функціонування чинної в Україні системи соціального захисту та його бюджетного фінансування належать:

– невідповідність між спробами держави забезпечити ефективний соціальний захист громадян та її фінансовими можливостями щодо практичної реалізації таких заходів, що підтверджено меншим порівняно із зарубіжними країнами обсягом видатків на соціальний захист в Україні на одну особу;

– відсутність чітких і прозорих критеріїв адресності надання соціальних пільг та значний їх перелік. Це деформує систему соціального захисту населення, оскільки в окремих випадках супроводжується безпідставним встановленням додаткових соціальних гарантій і преференцій для певних соціальних груп;

– невідповідність встановленої величини прожиткового мінімуму як основного базового стандарту для працездатного населення мінімальним потребам людини та реаліям життя – фактичному прожитковому мінімуму; продовження практики

застосування показника «рівень забезпечення прожиткового мінімуму», який встановлюється з урахуванням реальних видаткових можливостей державного бюджету і обмежує обсяг соціальної допомоги. Зазначене не сприяє вирішенню соціальних проблем, посилює соціальне відторгнення і відображає неспроможність держави забезпечити зростання життєвого рівня населення, гарантувати йому захист від бідності;

– неврахування під час призначення соціальних виплат реального обсягу доходів громадян (у т. ч. і через труднощі їхнього об'єктивного розрахунку), які претендують на їх отримання, внаслідок чого виникає нерівність у системі соціального забезпечення;

– неефективне використання бюджетних ресурсів на соціальний захист, оскільки соціальні виплати не повністю вирішують проблеми зuboжіння населення, не сприяють усуненню його причин і повній ліквідації, не стимулюють до економічної активності і самостійності реципієнтів соціальних виплат.

Отже, через недоліки чинної в Україні системи соціального захисту населення відчутного покращення якості й доступності надання соціальних послуг громадянам не спостерігається. Зазначене призводить до посилення соціального відторгнення населення від соціального захисту. Тому українська система державних соціальних стандартів, пільг, допомог, соціальних послуг, інших форм соціального захисту потребує перегляду та суттєвої модернізації відповідно до європейської моделі соціального захисту, яка базується, перш за все, на нормах Європейської соціальної хартії.

Серед основних напрямів вирішення виявлених проблем фінансового забезпечення соціального захисту населення Л. Лисяк виокремлює такі: «розробка концепції соціальної політики України, як основи, підґрунтя формування вектору подальшого реформування системи соціального захисту населення, включаючи його фінансове забезпечення; перегляд кількості бюджетних соціальних програм, їх відповідність сучасним реаліям України та глобалізаційним викликам щодо необхідності вирішення найгостріших проблем соціального захисту та з огляду на можливості їх фінансового забезпечення; удосконалення нормативів соціальних видатків, які повинні враховувати специфіку розвитку певної територіальної громади чи адміністративно-територіальної одиниці; розробку заходів стимулювання участі недержавного сектора у фінансовому забезпеченні окремих напрямів системи соціального захисту населення; завершення реформування у сфері державних фінансів стосовно забезпечення повноважень органів місцевого самоврядування у сфері соціального захисту відповідними фінансовими ресурсами; удосконалення планування бюджетних видатків на соціальну сферу» [2, с. 29].

У контексті забезпечення інклюзивного стійкого розвитку України потребує удосконалення порядок розрахунку окремих видів державних соціальних допомог та видатків бюджетів на їхнє надання. Зважаючи на те, що важливими цілями державної соціальної політики є посилення соціального захисту сімей з дітьми, стимулювання народжуваності в соціально благополучних сім'ях, розглянемо порядок призначення державної допомоги при народженні дитини.

Частка видатків на надання державної допомоги при народженні дитини у 2017 р. становила:

– у видатках місцевих бюджетів України на надання допомоги сім'ям з дітьми, малозабезпеченим сім'ям, інвалідам з дитинства, дітям-інвалідам та тимчасової допомоги дітям (здійснюються за рахунок субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на виплату допомоги сім'ям з дітьми, малозабезпеченим сім'ям, інвалідам з дитинства, дітям-інвалідам та тимчасової державної допомоги дітям) – 43,33%;

– у видатках місцевих бюджетів України на соціальний захист і соціальне забезпечення – 15,49%;

– у видатках місцевих бюджетів України без урахування міжбюджетних трансфертів – 4,45%;

– у видатках місцевих бюджетів України з урахуванням міжбюджетних трансфертів, переданих до державного та інших місцевих бюджетів, – 4,25%.

У сучасних умовах обсяг державної допомоги при народженні дитини призначається одному з батьків, який постійно з нею проживає, і становить 41280 грн (не змінювався з 1 липня 2014 р. у зв'язку із кризовими явищами та дефіцитом бюджетних ресурсів), виплачується у фіксованому обсязі, визначеному на момент народження дитини, який не враховує інфляційні процеси, є значно меншим від прожиткового мінімуму та не залежить від черговості народження дитини. Виплата допомоги здійснюється одноразово в сумі 10320 грн, а решту її обсягу виплачується протягом наступних 36 місяців рівними частинами [14].

На наш погляд, у зв'язку із необхідністю підвищення народжуваності дітей для покращення демографічної ситуації (показник народжуваності дітей у розрахунку на 1000 осіб наявного населення з 2000 р. до 2012 р. зріс з 7,8 до 11,4, а з 2013 р. знизився із 11,1 до 8,7 у 2019 р.) доцільно внести зміни до порядку нарахування і виплати державної допомоги при народженні дитини.

Враховуючи, що державна допомога при народженні дитини виплачується упродовж 36 місяців із моменту звернення за її призначенням і повинна забезпечити потреби дитини й одного з батьків (оскільки відповідно до чинного законодавства з 1 липня 2014 р. припинено надання державної допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трьохрічного віку), нараховувати допомогу слід із врахуванням базового державного соціального стандарту, на основі якого визначаються соціальні гарантії, – прожиткового мінімуму для дітей до 6 років (з 1 грудня 2018 р. – 1626 грн, з 1 січня 2019 р. – 1626 грн, з 1 липня – 1699 грн, з 1 грудня – 1779 грн) і прожиткового мінімуму для працездатних осіб (з 1 грудня 2018 р. – 1921 грн, з 1 січня 2019 р. – 1921 грн, з 1 липня – 2007 грн, з 1 грудня – 2102 грн) та коригувати визначений обсяг у процесі виплати із урахуванням прожиткових мінімумів на момент виплати допомоги. Це дасть змогу забезпечити мінімальні потреби дитини та одного із членів сім'ї, який є отримувачем допомоги, оскільки визначений у законі України про Державний бюджет України на відповідний рік обсяг прожиткового мінімуму не враховує зміну споживчих цін, а встановлюється з урахуванням фінансових можливостей органів державної влади і місцевого самоврядування здійснювати соціальні видатки бюджетів (обсяг яких залежить від величини прожиткового мінімуму).

Однак для забезпечення реальних потреб новонародженого та одного із батьків доцільно у процесі розрахунку державної допомоги при народженні дитини

враховувати обсяг фактичного прожиткового мінімуму (визначається Міністерством соціальної політики України), який не збігається із законодавчо встановленим.

Мінімальний обсяг державної допомоги при народженні однієї дитини для одного одержувача на бюджетний період ($ДДНД_M$) пропонуємо визначити за формулою 1:

$$ДДНД_M = \sum_{i=1}^I (ЗПМ_{д_i} + ЗПМ_{по_i}), \quad i = \overline{1, I}, \quad (1)$$

де $ЗПМ_{д_i}$ – встановлений законом України про Державний бюджет України на відповідний рік обсяг прожиткового мінімуму для дітей віком до 6 років у місяці бюджетного періоду, коли здійснюється виплата державної допомоги при народженні дитини, грн; $ЗПМ_{по_i}$ – встановлений законом України про Державний бюджет України на відповідний рік обсяг прожиткового мінімуму для працездатних осіб у місяці бюджетного періоду, коли здійснюється виплата державної допомоги при народженні дитини, грн; I – кількість разів виплати допомоги у бюджетному періоді (враховуючи, що допомога виплачується щомісячно, а бюджетний період збігається з календарним роком, $I = 12$).

Реальний (відповідний потребі) обсяг державної допомоги при народженні однієї дитини для одного одержувача на бюджетний період ($ДДНД_P$) пропонуємо визначити за формулою 2:

$$ДДНД_P = \sum_{i=1}^I (\Phi ПМ_{д_i} + \Phi ПМ_{по_i}), \quad i = \overline{1, I}, \quad (2)$$

де $\Phi ПМ_{д_i}$ – обсяг фактичного прожиткового мінімуму для дітей віком до 6 років у місяці бюджетного періоду, коли здійснюється виплата державної допомоги при народженні дитини, грн; $\Phi ПМ_{по_i}$ – обсяг фактичного прожиткового мінімуму для працездатних осіб у місяці бюджетного періоду, коли здійснюється виплата державної допомоги при народженні дитини, грн.

У табл. 1 наведено приклад розрахунку державної допомоги при народженні дитини для одного одержувача на одну дитину на основі запропонованого науково-методичного підходу.

Відповідно до чинного порядку призначення і виплати державної допомоги при народженні дитини середній річний обсяг допомоги у 2015–2019 рр. становив 13760 грн (41280 грн/3 роки). Практичне застосування запропонованого авторами науково-методичного підходу, який спрямований на підвищення доходів сімей з новонародженими дітьми та реальне, а не декларативне, дотримання їхніх конституційних прав на соціальний захист, дало б змогу підвищити обсяг державної допомоги при народженні дитини до рівня мінімальних потреб – у 2,7 разу до 36844 грн на рік (2017 р.), у 2,9 разу до 40071 грн на рік (2018 р.) і у 3,2 разу до 43693 грн на рік (2019 р.) та рівня реальних потреб дитини і одержувача допомоги – у 5,1 разу до 70322,4 грн на рік (2017 р.), у 5,6 разу до 77737,04 грн на рік (2018 р.) і у 6,3 разу до 86783,73 грн на рік (2019 р.).

Таблиця 1

Розрахунок державної допомоги при народженні однієї дитини для одного одержувача на 2017–2019 рр.

Період	Встановлений законом України про Державний бюджет України на відповідний рік		Обсяг державної допомоги при народженні дитини, визначений на основі законодавчо встановленого прожиткового мінімуму, грн	Визначений Міністерством соціальної політики України		Обсяг державної допомоги при народженні дитини, визначений на основі фактичного прожиткового мінімуму, грн
	прожитковий мінімум для дітей віком до 6 років, грн	прожитковий мінімум для працездатних осіб, грн		фактичний прожитковий мінімум для дітей віком до 6 років, грн	фактичний прожитковий мінімум для працездатних осіб, грн	
2017 рік						
січень	1355	1600	2955	2635,59	2815,27	5450,86
лютий	1355	1600	2955	2670,98	2856,88	5527,86
березень	1355	1600	2955	2722,96	2914,95	5637,91
квітень	1355	1600	2955	2753,35	2955,72	5709,07
травень	1426	1684	3110	2808,74	3027,38	5836,12
червень	1426	1684	3110	2901,91	3159,15	6061,06
липень	1426	1684	3110	2876,78	3150,3	6027,08
серпень	1426	1684	3110	2816,82	3057,78	5874,6
вересень	1426	1684	3110	2845,09	3083,82	5928,91
жовтень	1426	1684	3110	2897,52	3115,07	6012,59
листопад	1426	1684	3110	2937,24	3155,97	6093,21
грудень	1492	1762	3254	2973,86	3189,31	6163,17
Разом за 2017 рік	x	x	36844	x	x	70322,4
2018 рік						
січень	1492	1762	3254	3002,80	3229,04	6231,84
лютий	1492	1762	3254	3020,46	3259,89	6280,35
березень	1492	1762	3254	3071,53	3321,56	6393,09
квітень	1492	1762	3254	3125,27	3391,44	6516,71
травень	1492	1762	3254	3132,25	3404,66	6536,91
червень	1492	1762	3254	3141,74	3455,48	6597,22
липень	1559	1841	3400	3092,44	3380,94	6473,38
серпень	1559	1841	3400	3045,60	3330,94	6376,54
вересень	1559	1841	3400	3075,87	3369,70	6445,57
жовтень	1559	1841	3400	3122,58	3398,16	6520,74
листопад	1559	1841	3400	3182,56	3471,84	6654,4
грудень	1626	1921	3547	3209,63	3500,66	6710,29
Разом за 2018 рік	x	x	40071	x	x	77737,04

продовження таблиці 1

2019 рік						
січень	1626	1921	3547	3254,88	3562,35	6817,23
лютий	1626	1921	3547	3354,13	3675,80	7029,93
березень	1626	1921	3547	3381,99	3710,39	7092,38
квітень	1626	1921	3547	3422,43	3765,44	7187,87
травень	1626	1921	3547	3463,86	3819,49	7283,35
червень	1626	1921	3547	3507,57	3906,55	7414,12
липень	1699	2007	3706	3470,04	3844,85	7314,89
серпень	1699	2007	3706	3439,32	3801,50	7240,82
вересень	1699	2007	3706	3453,43	3809,80	7263,23
жовтень	1699	2007	3706	3503,90	3861,62	7365,52
листопад	1699	2007	3706	3513,13	3858,58	7371,71
грудень	1779	2102	3881	3527,24	3875,44	7402,68
Разом за 2019 рік	x	x	43693	x	x	86783,73

Джерело: розраховано авторами на основі даних [15–18].

Якщо упродовж трьохрічного терміну отримання державної допомоги при народженні дитини у певному періоді одержувач знову (у зв'язку із народженням чергової дитини) претендуватиме на її отримання, мінімальний обсяг державної допомоги при народженні дитини для одного одержувача на бюджетний період з урахуванням кількості дітей до трьох років ($ДДНД_M$) буде визначатися за формулою 3:

$$ДДНД_M = \sum_{i=1}^I (ЗПМ_{д_i} \times КД_i + ЗПМ_{по_i}), \quad i = \overline{1, I}, \quad (3)$$

де $КД_i$ – кількість дітей віком до 3 років у одного одержувача державної допомоги при народженні дитини при кожному разі виплати зазначеної допомоги, осіб.

Реальний (відповідний потребі) обсяг державної допомоги при народженні дитини для одного одержувача на бюджетний період з урахуванням кількості дітей віком до 3 років ($ДДНД_P$) пропонуємо розраховувати за формулою 4:

$$ДДНД_P = \sum_{i=1}^I (\Phi ПМ_{д_i} \times КД_i + \Phi ПМ_{по_i}), \quad i = \overline{1, I}. \quad (4)$$

Плановий обсяг видатків бюджету на надання мінімального обсягу державної допомоги при народженні дитини у бюджетному періоді ($В_{ДДНД_M}$) рекомендуємо визначити за формулою 5:

$$В_{ДДНД_M} = \sum_{i=1}^I ((ЗПМ_{д_i} \times КД_i + ЗПМ_{по_i}) \times O_i), \quad i = \overline{1, I}, \quad (5)$$

де O_i – кількість одержувачів державної допомоги при народженні дитини з урахуванням кількості дітей віком до 3 років при кожному разі виплати зазначеної допомоги у бюджетному періоді, осіб.

Плановий обсяг видатків бюджету на надання реального обсягу державної допомоги при народженні дитини у бюджетному періоді ($V_{\text{дднд}_p}$) доцільно розраховувати за формулою 6:

$$V_{\text{дднд}_p} = \sum_{i=1}^I ((\Phi ПМ_{д_i} \times КД_i + \Phi ПМ_{по_i}) \times O_i), \quad i = \overline{1, I}. \quad (6)$$

Збільшити обсяг державної допомоги при народженні дитини в умовах обмежених бюджетних ресурсів видається можливим шляхом пошуку резервів підвищення ефективності витрачання бюджетних ресурсів на різні бюджетні програми, які фінансуються з державного чи місцевого бюджету. Крім того, збільшення обсягу зазначеного виду державної соціальної допомоги дасть змогу збільшити доходи, покращити майнове становище сімей із новонародженими дітьми та мінімізувати їхню кількість як потенційних отримувачів субсидій на оплату житлово-комунальних послуг, допомоги на дітей одиноким матерям, державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям. Це водночас дасть змогу спрямувати частину бюджетних ресурсів, призначених на надання субсидій, допомоги на дітей одиноким матерям, державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям, на виплату допомоги при народженні дитини.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Соціальний захист населення є одним із пріоритетних напрямків витрачання бюджетних ресурсів. Серед видатків Державного бюджету України на соціальний захист переважають видатки на соціальний захист пенсіонерів, а серед видатків місцевих бюджетів – на соціальний захист сім'ї, дітей та молоді.

Значний обсяг соціальних видатків бюджетів та його перманентне збільшення не свідчить про високу ефективність системи соціального захисту населення з позиції доступності і якості надання соціальних послуг, надійності захисту від бідності та підвищення добробуту реципієнтів соціальних виплат. Це призводить до посилення соціального відторгнення населення від соціального захисту, порушення його конституційних прав та обумовлює доцільність модернізації української системи державних соціальних стандартів, пільг, допомог, соціальних послуг та інших форм соціального захисту.

З огляду на зазначене з метою забезпечення реалізації соціальних прав громадян запропоновано науково-методичний підхід до удосконалення планування видатків бюджету держави на соціальний захист сімей з дітьми, який передбачає зміну порядку призначення державної допомоги при народженні дитини з урахуванням визначених параметрів (величини законодавчо встановленого / фактичного прожиткового мінімуму для дітей віком до 6 років та для працездатних осіб; кількості дітей віком до 3 років у одного одержувача державної допомоги при народженні дитини; кількості одержувачів зазначеної допомоги) та дає змогу покращити результативність витрачання бюджетних ресурсів.

Одночасно з вирішенням актуальних проблем бюджетного фінансування соціального захисту населення з метою запобігання надмірному патерналізму з боку держави доцільно впроваджувати комплекс заходів, спрямованих на забезпечення гідного рівня життя усіх громадян. Це дасть змогу підвищити доходи населення,

зменшити видатки бюджетів на соціальний захист у державі шляхом зменшення кількості одержувачів соціальних допомог і житлових субсидій у зв'язку із їхньою малозабезпеченістю, сприятиме інклюзивному стійкому зростанню України та буде об'єктом подальших досліджень.

Література

1. Затонацька Т. Г., Ставицький А. В. Вплив соціальних видатків на показники економічного розвитку країни. *Світ фінансів*. 2010. № 2. С. 26–32.
2. Лисяк Л. В. Фінансове забезпечення соціального захисту населення в Україні: проблеми та перспективи. *Вісник Дніпропетровського університету*. Сер. : Економіка. 2017. Вип. №11 (1). С. 23–30.
3. Скуратівський В. А., Палій О. М., Лібанова Е. М. Соціальна політика : навч. посіб. Київ : УАДУ, 2003. 364 с.
4. Лопушняк Г. Економіко-організаційні аспекти забезпечення реалізації права на соціальний захист в Україні. *Галицький економічний вісник*. 2011. № 2 (31). С. 10–15.
5. Макарова О. Державні соціальні програми: теоретичні аспекти, методика розробки та оцінки : моногр. Київ : Ліра-К, 2004. 328 с.
6. Cichon M., Scholz W., Meerendonk A., Hagemeyer K. et al. *Financing social protection. Quantitative Methods in Social Protection*. Geneva : International Social Security Association, 2004. 663 p.
7. Надрага В. І. Соціальні видатки в контексті фінансової стабільності в Україні. *Фінанси України*. 2014. № 9. С. 44–51.
8. Опарін В., Федосов В., Львовчкін С. та ін. Фінансова інфраструктура України: стан, проблеми та перспективи розвитку : моногр. / за заг. ред. В. Опаріна, В. Федосова. Київ : КНЕУ, 2016. 695 [1] с.
9. Тропіна В. Б. Бюджетне забезпечення соціальної функції держави в Україні. *Фінанси України*. 2008. № 5. С. 15–31.
10. Чугунов І. Я. Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку : моногр. Київ : НІОС, 2003. 488 с.
11. Бюджетний кодекс України : Закон України № 2456-VI від 08.07.2010 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
12. Звіти Державної казначейської служби України про виконання Державного та місцевих бюджетів України з пояснювальними записками за 2004–2019 рр. URL : <http://www.treasury.gov.ua>.
13. Статистична інформація Державної служби статистики України «ВВП (1999–2018 рр.)». URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
14. Про державну допомогу сім'ям з дітьми : Закон України № 2811-XII від 21.11.1992 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12>.
15. Про Державний бюджет України на 2017 рік : Закон України № 1801-VIII від 21.12.2016 р. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1801-19>.
16. Про Державний бюджет України на 2018 рік : Закон України № 2246-VIII від 7.12.2017 р. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2246-19/page>.

17. Про Державний бюджет України на 2019 рік : Закон України № 2629-VIII від 23.11.2018 р. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2629-viii>.
18. Фактичний розмір прожиткового мінімуму за 2017–2019 рр. / Міністерство соціальної політики України. URL : <http://www.msp.gov.ua/content/socialni-standarti.html>.

References

1. Zatonatska, T. H., & Stavvtskyi, A. V. (2010). Vplyv sotsialnykh vydatkiv na pokaznyky ekonomichnoho rozvytku krainy [Influence of social expenditures on indicators of economic development of the country]. *World of finance – Svit finansiv*, 2, 26–32 [in Ukrainian].
2. Lysiak, L. V. (2017). Finansove zabezpechennia sotsialnoho zakhystu naselennia v Ukraini: problemy ta perspektyvy [Financial support of social protection of population in Ukraine: problems and perspectives]. *Bulletin of Dnipropetrovsk University – Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu*, Issue 11 (1), 23–30 [in Ukrainian].
3. Skurativskiy, V. A., Palii, & O. M., Libanova, E. M. (2003). *Sotsialna polityka* [Social policy]. K.: UADU. [in Ukrainian].
4. Lopushniak, H. (2011). Ekonomiko-orhanizatsiini aspekty zabezpechennia realizatsii prava nasotsialnyi zakhyst v Ukraini [Economic and organizational aspects of ensuring the realization of the right to social protection in Ukraine]. *Galician Economic Bulletin – Halytskyi ekonomichnyi visnyk*, 2 (31), 10–15 [in Ukrainian].
5. Makarova, O. (2004). *Derzhavni sotsialni prohramy: teoretychni aspekty, metodyka rozrobky ta otsinky* [State social programs: the oretical aspects, methods of development and evaluation]. Kyiv: Lira-K. [in Ukrainian].
6. Cichon, M., Scholz, W., Meerendonk, A., & Hagemeyer, K. (2004). *Financing social protection. Quantitative Methods in Social Protection*. Geneva : International Social Security Association [in English].
7. Nadraha, V. I. (2014). Sotsialni vydatky v konteksti finansovoi stabilnosti v Ukraini [Social expendit ures in the context of financial stability in Ukraine]. *Finance of Ukraine – Finansy Ukrainy*, 9, 44–51 [in Ukrainian].
8. Oparin, V., Fedosov, V., & Lovochkin, C. (2016). *Finansova infrastruktura Ukrainy: stan, problemy ta perspektyvy rozvytku* [Financial infrastructure of Ukraine: State, problems and prospects of development]. K. : KNEU [in Ukrainian].
9. Tropina, V. B. (2008). Biudzhethne zabezpechennia sotsialnoi funktsii derzhavy v Ukraini [Budget support of the social function of the state in Ukraine]. *Finance of Ukraine – Finansy Ukrainy*, 5, 15–31 [in Ukrainian].
10. Chuhunov, I. Ya. (2003). Biudzhetni mekhanizm rehuliuвання ekonomichnoho rozvytku [Budgetary mechanism of regulation of economic development]. K. : NIOS [in Ukrainian].
11. Biudzhetni kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy № 2456-VI vid 08.07.2010 r. [Budget Code of Ukraine № 2456-VI]. (2010, July, 8). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> [in Ukrainian].
12. Zvity Derzhavnoi kaznacheiskoi sluzhby Ukrainy pro vykonannya Derzhavnogo ta mistsevykh biudzhativ Ukrainy z poiasniuvannyamy zapyskamy za 2004–2019 rr. [Reports of the State Treasury Service of Ukraine on the performance of state and

-
- local budgets of Ukraine with explanatory notes for 2004–2019]. Available at:<http://www.treasury.gov.ua> [in Ukrainian].
13. Statystychna informatsiia Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy «VVP (1999–2018 rr.)» [Statistical Information of the State Statistics Service of Ukraine «GDP for 1999–2018»]. Available at:<http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
 14. Zakon Ukrainy «Pro derzhavnu dopomohu simiam z ditmy» № 2811-KhII vid 21.11.1992 r. [The Law of Ukraine «On State Aid to Families with Children» № 2811-XII]. (1992, November, 21). Available at:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12> [in Ukrainian].
 15. Zakon Ukrainy «Pro Derzhavnyi biudzhet Ukrainy na 2017 rik» № 1801-VIII vid 21.12.2016 r. [Law of Ukraine «On the State Budget of Ukraine for 2017» № 1801-VIII]. (2016, December, 21). Available at:<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1801-19> [in Ukrainian].
 16. Zakon Ukrainy «Pro Derzhavnyi biudzhet Ukrainy na 2018 rik» № 2246-VIII vid 7.12.2017 r. [Law of Ukraine «On the State Budget of Ukraine for 2018» № 2246-VIII]. (2017, December, 7). Available at:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2246-19/page> [in Ukrainian].
 17. Zakon Ukrainy «Pro Derzhavnyi biudzhet Ukrainy na 2019 rik» № 2629-VIII vid 23.11.2018 r. [Law of Ukraine «On the State Budget of Ukraine for 2019» № 2629-VIII]. (2018, November, 23). Available at:<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2629-viii> [in Ukrainian].
 18. Faktychnyi rozmir prozhytkovoho minimumu za 2017–2019 rr. / Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy [Actual subsistence level for 2017–2019]. Available at:<http://www.msp.gov.ua/content/socialni-standarti.html> [in Ukrainian].

Статтю отримано 31 січня 2020 р.
Article received January 31, 2020.